
Önskat och oönskat föräldraskap

Kön och sexualitet i svensk lagstiftningshistoria om insemination

Petra Nordqvist

Et fall från Örebro ligger på Högsta Domstolens bord. Det tog sin början 2001 då en lesbisk kvinna med tre barn bröt upp från sin partner. Barnen hade tillkommit via insemination och nu begärde hon ekonomiskt underhåll från barnens biologiska far spermadonatorn.¹ Barnens andra mamma hade enligt svensk lagstiftning vid tidpunkten varken rättigheter eller skyldigheter gentemot sina icke-biologiska barn. Fortfarande har svenska domstolar framför sig att avgöra vem som ska bedömas vara barnens andra juridiska förälder: deras andra mamma eller spermadonatorn.

Den reproduktiva teknologi som går under namnet insemination har under senare år blivit en metod som används i ökande grad av lesbiska och bögar som vill skaffa barn. I Sverige var insemination oreglerad i lag fram till mitten av 80-talet. Enligt den då stiftade lagen skulle enbart kvinnor gifta eller sammanboende med en man ha tillgång till insemination inom svensk sjukvård. Lesbiska par som vill ha barn har istället fått vända sig utomlands eller tillgodgjort sig tekniken i privat regi, utan att båda juridiskt erkänts som föräldrar.

Under de senaste 20 åren har diskursen om homosexuella som en minoritetsgrupp i det svenska samhället bland annat givit upphov till att lesbiska och bögar fått laglig erkännelse och tillgång till rättigheter som förut varit förbehållna heterosexuella, exempelvis rätt att ingå partnerskap och rätt till adoption. Det har också givit upphov till antidiskrimineringslagstiftning inom exempelvis det arbetsrättsliga området. När regeringen i en proposition 2004 även föreslog att en antidiskrimineringslagstiftning skulle gälla inom det sociala området, som exempelvis tillgång till sjukvård, var det med undantag för just insemination.² Först 2005 ansåg man det möjligt att ta ställning för att lesbiska ska få tillgång till insemination inom svensk sjukvård, dock inte på samma villkor som heterosexuella par. 1 juli 2005 började en förändrad inseminationslagstiftning att gälla.

Frågan om lesbiska pars tillgång till insemination inom svensk lag handlar
30

om vem som juridiskt ska betraktas som förälder och vilka som ska få bilda familj. Som fallet från Örebro visar finns det familjeformer som går utanför de ramar som lagstiftningen har satt upp och som den därmed inte heller kan hantera. Föreställningar om familj och föräldraskap så som de framträder i lagstiftningen, förefaller relatera till uppfattningar om kön och sexualitet.

I följande uppsats, framlagd vid Juridiska institutionen, Lunds universitet, är syftet att undersöka vad som ledde fram till det förändrade lagförslaget om insemination som började gälla den 1 juli 2005. Särskilt fokus för analysen är hur den juridiska hållningen i frågan om lesbiska pars tillgång till insemination i svensk sjukvård berör föreställningar om vad som konstituerar familj och föräldraskap och hur detta hänger samman med föreställningar om kön och sexualitet.

Statliga offentliga utredningar och skrivelser

Stiftandet av lagar och lagen som institution utgör yttranden i en specifik historisk social och kulturell kontext.³ Beroende av politisk vilja och vad som anses vara politiskt viktiga frågor vid olika historiska tillfällen, initierar staten utredningar där forskare och politiker kan föreslå förändring och tillägg i lagstiftning. En statlig offentlig utredning kan förstås som en skrivelse i vilken bakgrund och argument till en specifik lagstiftning eller förändring av lagstiftning redovisas.

Som material har huvudsakligen berörda statliga offentliga utredningar, så kallade SOU'n, undersökts. Även en liknande utredning publicerad i Departementsserien, en så kallad Ds, har granskats. En Ds är inte lika omfattande som en SOU.

Det huvudsakliga materialet är utredningar som föregått lagstiftningen om assisterad befruktning i form av insemination i svensk sjukvård samt lagstiftningen om rättigheter för lesbiska och bögar. Utredningar som behandlar insemination, föräldraskap och sexualitet är utredningarna *Barn genom insemination* (1983) samt *Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella* (2004). Utredningar kring lesbiskas och bögars rättigheter som berör frågan om tillgång till insemination i svensk sjukvård är *Partnerskap. Betänkande av partnerskapskommittén* (1993) som föregick lagstiftningen om partnerskap samt utredningen kring homosexuellas rätt till adoption *Barn i homosexuella familjer* (2001).

Aktuell forskning

Den politiska och juridiska förståelsen och regleringen av samkönad sexuell praktik har antagit olika former historiskt. Martin Andreasson har undersökt hur diskursen kring homosexualitet och homosexuella handlingar har förändrats i motioner och propositioner som har passerat Sveriges riksdag från 1950

till 2000.⁴ Andreasson visar hur föreställningen om homosexuella yttringar som farliga för samhället har förändrats till förståelsen av homosexuella som en samhällelig minoritet. Jens Rydström har undersökt skiftet mellan lagens betraktelse av sodomi till dess betraktelse av ”homosexuella” i svensk lag från 1880 till 1950.⁵

De rättighetslagstiftningar som under de senaste årtiondena har gett homosexuella vissa civila rättigheter har gett upphov till studier kring vilka lagar som stiftas och hur dessa kan förstås. Ulrika Dahl menar att frågan om lesbiska pars tillgång till insemination inte avgjordes i samband med lagstiftningen om homosexuella pars rätt till adoption 2002, på grund av att den utmanar föreställningar om biologiskt ursprung och det tvåsamma föräldraskapet.⁶ I en diskursanalys av diskussioner kring assisterad befruktning i Danmark under 1990-talet visar Mette Bryld sambanden mellan konstruktionen av den lesbiska som ”den onaturliga modern” och konstruktionen av utvecklaren av reproduktiv teknologi som ”den galna vetenskapsmannen”.⁷ Gillan Dunne har visat hur lesbiskt föräldraskap kan förstås som en radikal utmaning av heterosexuella normer kring föräldraskap och släktskap.⁸ Statliga offentliga utredningen *Barn i homosexuella familjer* har granskats queerteoretiskt av Anna-Karin Persson i en C-uppsats i genusvetenskap.⁹

Konflikten mellan ideal av jämlikhet, rättighetslagstiftning och särlagstiftning för homosexuella och heterosexuella i frågan om assisterad befruktning i form av insemination, har teoretiserats av Mary Shanley och Bambi Robinson.¹⁰

Teorier som behandlar heteronormativitet i lagstiftning, familj och sexualitet samt faderskap och biologi har tjänat som källor till inspiration för denna uppsats. Dessa utgår från perspektiv som delvis antar olika ståndpunkter, främst feministiska och feministiskt queera perspektiv samt perspektiv från gay and lesbian studies. En kombination av dessa ibland motsägelsefulla perspektiv har använts för bredda förståelsen av lagstiftningen om insemination.

Heteronormativitet i lagstiftning

För att förstå statens intresse kring vem som ska ha tillgång till assisterad befruktning inom svensk sjukvård och hur det står i konflikt med lagstiftning som ska verka för att skydda utsatta grupper i samhället, är förståelsen av hur kön, genus och begär konstrueras socialt, avgörande.

Relationen mellan kön, genus och begär och dess konstruktion i en västerländsk kontext kan förstås inom en heterosexuell matris som också fungerar normativt. Enligt Judith Butler förställs två uteslutande kön inom en heterosexuell mall relatera till specifika genus med implicit specifikt begär.¹¹ Mallen producerar ett binärt system med två ”korrekta” genus som implicit begär det

”motsatta”: en konstruktion som förutsätter ett samband mellan femininitet och kvinna, maskulinitet och man och heterosexuallitet som något normalt och önskvärt. Kön och genus i enlighet med den heterosexuella matrisen konstruerar sig själv som original och naturlig medan alla andra former av kön, genus och begär konstrueras som kopior av originalet.¹²

Samhälleliga institutioner, som exempelvis de juridiska, skapas i och är avhängiga och uttryck för sin historiska kontext.¹³ Familjelagstiftning synliggörs sällan som heterosexuell, istället anses heterosexuallitet vara det givna, naturliga och normala.

Familj och sexualitet

Enligt filosofen Cheshire Calhoun är familjen till sin konstruktion avgörande för åtskillnaden mellan heterosexuella och homosexuella i västerländska samhällen. Familj, äktenskap och föräldraskap är i denna kontext heterosexuella privilegier.¹⁴ Sättet på vilket ”den homosexuella” konstrueras skapas historiskt i relation till förändringar och kriser i (den heterosexuella) familjen, inte med utgångspunkt i personer som har samkönade relationer.¹⁵ När till exempel ny reproduktiv teknologi som assisterad befruktning möjliggör former av familjenätverk utanför en heterosexuell kärnfamilj, beskrivs homosexuella former familjer ”på låtsas”.¹⁶

Fokus på homosexuella som ”de andra” i förhållande till familj och kärlek, menar Calhoun, fungerar också som ett sätt att maskera förändringar och queera former av heterosexuellt familjeliv. Genom att fokusera på skillnaderna mellan homosexuella och heterosexuella som bildar familjeformationer döljs heterosexuellas familjeliv som överskrider kärnfamiljsidealet.¹⁷ Svensk lagstiftnings fokus på delad vårdnad av barn vid skilsmässa kan förstås som ett sätt att förstärka den ”biologiska” enheten av mamma, pappa och barn, vid en tidpunkt då andra familjekonstellationer blir tydligare.¹⁸ Idealet av denna så kallade kärnfamilj motiveras och beskrivs utifrån en uppfattning om den som hälsosam för barn. Den heterosexuella matris som binder samman kön, genus och begär reproduceras av lagen och inom lagen. Statliga intressen i vem som ska ha tillgång till reproduktiv teknologi, en teknologi som bland andra bär på möjligheten att förändra en heterosexuell familjenorm, och begränsa denna teknologi till heterosexuella, kan förstås som ett sätt att förstärka dominerande familjelivsideal, visar forskare Jeff Hearn.¹⁹

Calhoun visar att familjerelationer som både sociala och biologiska ligger till grund för både heterosexuella och homosexuella familjebildningar. Biologiskt släktskap kan avbrytas genom val, exempelvis genom att barn och föräldrar tar avstånd från varandra, och familjer formas genom att sociala relationer väljs, till exempel i fråga om äktenskap och adoption.

Faderskap och lagstiftning

Familjebegreppet som implicit heterosexuellt innebär att uppfattningen av vad som konstituerar en familj baseras på den så kallade kärnfamiljen: mamma, pappa och barn. Faderskap och rätten till faderskap har en historia skild från moderskap.

Vad som konstituerar en far, det vill säga den sociala konstruktionen av faderskap, är ett historiskt föränderligt begrepp.²⁰ Helena Bergman och Barbara Hobson visar bland annat hur konstruktionen av faderskap i en svensk kontext utvecklades under första hälften av 1900-talet.²¹ Först under tidigt 1900-tal ansågs det obligatoriskt för varje barn att ha en far. Under 1920-talet förändrades viljan att hitta en far till att hitta rätt far. Biologiskt faderskap och ekonomiskt underhåll blev då också statliga intressen.²² Faderskap förstått i termer av biologi och vikten av biologiskt ursprung började dominera föreställningen om faderskap under 30-talet då biologiskt släktskap och genealogi utgjorde en diskursiv samhällelig fokus. Som en följd ansågs kunskap om sitt biologiska arv vara något som låg i barnets intresse.²³ Under 1950-talet resulterade en politisk vilja att förse varje barn med en pappa i att ogifta kvinnor och barn utan fäder stigmatiserades socialt.

En biologisk far har automatisk vårdnaden om sitt barn i Sverige idag. Fäder som under lång tid har varit frånvarande i moderns och barnets liv har fortfarande möjlighet att kräva vårdnad.²⁴ Statens generella attityd och ideal säger att det ska finnas en obligatorisk far i varje familj och till varje barn. Det tar sig uttryck i fäders rätt till barn och barns rätt till fäder. Det kan jämföras med en attityd gentemot mödrar som understryker mödrars ansvar för barn.²⁵ Den statliga kärnfamiljsideologin och rättigheter som ges till fäder korrelerar inte med krav på fäder att ta socialt ansvar för hem och barn. För de fäder som underlåter att betala ekonomiskt underhåll vid exempelvis skilsmässa finns det få krav som modern kan ställa som stöds juridiskt.²⁶ En politisk vilja till obligatorisk manlig närvaro i varje familj i en tid då reproduktiv teknologi möjliggör ett ifrågasättande av familjen som heterosexuell, belyser faderskapet som social konstruktion och hur det tillskrivs vissa värden.

Föräldraskap som tvåsam och heterosexuellt förstärks i svensk lagstiftning. Föreställningar om barns bästa formas i relation till ideal om familjen som heterosexuell och i första hand grundad på biologiska band.²⁷ Det heteronormativa antagandet döljer dels variationer i heterosexuellt familjeliv dels föräldraskap som en social praktik.²⁸

Samkönade relationer i svensk lagstiftningshistoria

Samkönad sexuell praktik var enligt svensk lagstiftning kriminell fram till år 1944. Avkriminaliseringen ansågs viktig framför allt från ett kriminalpolitiskt perspektiv. Nu ansågs individer kunna födas homosexuella och avkriminaliseringen förutsattes i första hand vara ett sätt att kunna kontrollera homosexuella handlingar. Man ville förhindra att unga individer blev förförda av homosexualitet som ansågs vara en samhällsfarlig yttring.²⁹ Det infördes samtidigt olika åldersgränser för heterosexuellt och homosexuellt samlag i syfte att skydda unga individer från homosexualitet.

Diskursen om homosexualitet som samhällsfarlig kan förstås i relation till att sexualitet nu började betraktas i termer av njutning och inte i första hand reproduktion, bland annat genom Sigmund Freuds teoribygge under tidigt 1900-tal.³⁰ Förförelseteorin var ett uttryck för att se ”den homosexuella” som överdriven i sin sexualitet till skillnad från heterosexuella som föreställdes romantiska i sin sexualitet.³¹ Denna teori dominerade lagstiftningen kring olika åldersgränser för samlag till 1978 då lagstiftningen jämfördes.³²

Det politiska klimatet under 1970-talet medförde att homosexuellas rättigheter började diskuteras. Frågan om sammanboende homosexuella skulle erkännas som en familj kom upp på dagordningen. Den första utredningen om homosexuellas situation i samhället initierades 1978.³³ Inseminationslagstiftningen 1985 kan förstås som en förstärkning av heterosexuell familjenormativitet då frågan om homosexuellas situation i samhället aktualiserades.³⁴ År 1987 antogs lagen om homosexuella sammanboendes rättigheter. Denna följdes av utredning av möjligheten att ingå partnerskap som avslutades 1993.³⁵

Lagstiftningen om partnerskap för homosexuella skilde sig från heterosexuellas rätt till äktenskap, exempelvis vad gällde rättigheten att adoptera barn. Utredningen om homosexuellas rätt till adoption 2001 refererar till att man i studier inte har kunnat påvisa någon skillnad i barns utveckling som beror på om deras föräldrar är heterosexuella och homosexuella.³⁶ Homosexuellas rätt till adoption lagstiftades 2002. Frågan om lesbiskas rättighet att få vård i form av insemination sköts dock på framtiden med motiveringen att föräldraskapsfrågan behövde utredas ytterligare.

Utredningen om homosexuellas situation i samhället 1984 visade ett behov av lagstiftning som skyddade homosexuella från diskriminering. År 1999 förbjöds diskriminering på grund av etnicitet, handikapp och sexuell läggning på arbetsmarknaden.³⁷ År 2004 föreslog regeringen i en proposition förbud mot diskriminering på det sociala området, med undantag för insemination. En förändrad inseminationslagstiftning som i en särslagstiftning ger lesbiska tillgång till insemination gick igenom 1 juli 2005.

Familj och sexualitet i utredningar om homosexuellas rättigheter

Under 1990-talet visar statens offentliga utredningar historiskt nya förståelser av homosexualitet i relation till konstruktionen av familjebegreppet. I utredningen om registrerat partnerskap för homosexuella uttalas en förståelsen av att homosexuell kärlek ska betraktas som lika mycket värd i jämförelse med heterosexuell kärlek.³⁸ En relation mellan två kvinnor eller två män, menar utredningen, visar stor likhet med en heterosexuell relation.³⁹ Par i ett registrerat partnerskap, föreslås det, ska ha samma rättigheter som par i ett äktenskap med vissa undantag, exempelvis rätten att adoptera barn. Utredningen menar att det inte är säkert fastställt att homosexuella föräldrar, i samma grad som heterosexuella föräldrar, kan skapa en hälsosam miljö för barnet. Därför ska, enligt rapporten, registrerade partners inte ha rätt till adoption eller assisterad befruktning.⁴⁰

Argumenten som ligger till grund för partnerskapsutredningen utgår från heterosexualitet som det normala och goda. Homosexuellt partnerskap, kärlek och föräldraskap som presenteras jämförs med en specifik representation av heterosexuell praktik. Den heterosexuella familjen etableras som den norm mot vilken homosexuella familjer jämförs. Den homosexuella familjen beskrivs i termer av att vara en familj ”på låtsas” i relation till den ”riktiga” familjen, vilket förstärker den heterosexuella kärnfamiljen som familjenorm.⁴¹ Den homosexuella familjen som ”den andra” i relation till den heterosexuella familjen, döljer även heterosexuell praktik som går utanför den heterosexuella kärnfamiljen.⁴² Undantagen från rätt till adoption och rätt till insemination i partnerskapslagen, utgår från ett heteronormativt perspektiv.

Den statliga offentliga utredningen *Barn i homosexuella familjer 2001* resulterade i en lag 2002 som gav homosexuella rätt till adoption. Utredningen refererar till studier som visar att det inte föreligger skillnader för barn som växer upp med homosexuella eller heterosexuella föräldrar. Studier nämns som visar att barn med homosexuella föräldrar utvecklas normalt i fråga om könsbeteende samt att inga sociala eller psykologiska skillnader föreligger. Vad som enligt rapporten anses vara normalt och implicit hälsosamt för barn är återigen den heterosexuella familjen och kön och genus i enlighet med en heterosexuell mall.⁴³ Vad som är ”normalt könsbeteende” och om det är särskilt hälsosamt för någon, diskuteras inte.

Målet för 2001 års utredning var att undersöka om det förelåg någon anledning att behandla heterosexuella och homosexuella olika i lagstiftning gällande adoption. Partnerskapsutredningen 1993 konstaterade att lagstiftningen om insemination från 1985 skulle fortsätta gälla. Enligt den utredningen var det inte vetenskapligt konsekvent visat att homosexuella är lämpliga föräldrar.⁴⁴

2001 års utredning var den första som undersökte legitimiteten i ojämlika rättigheter för heterosexuella och homosexuella i lagstiftning gällande rätt till adoption och insemination. I den påtalas att privat insemination är en ofta förekommande praktik bland lesbiska som vill skaffa barn.⁴⁵ Valet att inte ha en far till ett barn är ett val som en del kvinnor gör, historiskt och idag.⁴⁶ Utredningen visar också att ett barn kan ha fler än två föräldrar, exempelvis i de fall där ett lesbiskt par och ett bögpar har barn ihop. Därmed, anses det i utredningen, borde lagstiftningen om föräldraskap som tvásamt ses över och eventuellt utvidgas.⁴⁷ Vidare föreslås i utredningen att homosexuella och heterosexuella ska behandlas lika i fråga om insemination. Ett lesbiskt par som bor ihop eller som har ingått partnerskap ska, föreslås det, ha tillgång till assisterad befruktning på svenska sjukhus.⁴⁸

Den föreslagna lagen gick inte igenom. Den blev kritiserad för att göra det alltför svårt att fastställa biologiskt faderskap till barnet. Det ansågs att detta skulle kunna komma att spela roll om barnet ville söka sitt biologiska ursprung och kontakt med sin far.⁴⁹

Svensk lagstiftning om insemination

Insemination som en reproduktiv teknologi har troligen förekommit inom djurvård sedan antiken. Det första dokumenterade barnet som kommit till genom insemination föddes 1834. I en svensk kontext har insemination använts sedan 1920-talet.⁵⁰

Insemination utförd på människor var oreglerad i svensk lag till 1985.⁵¹ En statlig offentlig utredning om frågan tillsattes 1983. Före lagen om insemination ansågs det viktigt att hemlighålla en biologisk oförmåga att kunna få barn, vilket gjorde att insemination som praktik tystades ner.⁵² Ett lagförslag om insemination lades dock fram 1953. Kvinnor ansågs vid denna tidpunkt nödvändigtvis vilja bli mödrar och det föreslogs att enbart gifta kvinnor skulle ha tillgång till insemination. Lagen gick inte igenom, eventuellt berodde detta på det då låga antalet kända inseminationer som genomfördes.⁵³

Den politiska viljan att under 50-talet lagstifta om insemination kan förstås i relation till en växande vilja, med medelklassideologisk utgångspunkt, att binda fäder till barn samt att betrakta barn som uteslutande existerande inom äktenskapets gränser. Fram till 1950-talet var giftermålsgraden i Sverige låg och så kallade illegitima födslar vanligt förekommande, särskilt i en arbetar-klass-kontext.⁵⁴

Lagen om insemination 1983 – reglering av föräldraskap som heterosexuellt

År 1981 återupptog Sveriges riksdag frågan om insemination och hur en sådan lagstiftning skulle kunna se ut, vilket resulterade i att en utredning tillsattes. Insemination som reproduktiv teknik hade då kommit att användas oftare. När lagen gick igenom 1985 var Sverige det första landet i världen som lagstiftningsmässigt reglerade insemination.⁵⁵ År 1989 stiftades också en lag kring befruktning utanför kroppen.⁵⁶

Lagen om insemination innebär att en kvinna som är gift eller sammanboende med en man skulle få tillgång till insemination inom svensk sjukvård. Mannen måste här ge sitt godkännande till behandlingen och ska sedan behandlas som barnets legala far. Enligt lagen från 1985 kan insemination enbart ges inom offentlig sjukvård och är inte tillåten vid privata kliniker.⁵⁷ I enlighet med vad som anses vara barnets bästa, kan spermadonatorer enligt denna lag inte vara anonyma. Det anses i utredningen avgörande för barnets välbefinnande att kunna söka kunskap om sitt biologiska ursprung.⁵⁸ Barnets far i laglig mening ska dock anses vara den sociala fadern som har gett sitt godkännande till att kvinnan behandlas.⁵⁹

Lagstiftningen som enbart tillät kvinnor gifta med eller sammanboende med män, inte ensamstående kvinnor eller lesbiska par, tillgång till insemination, motiverades utifrån vad som betraktades som ”barnets bästa”. I utredningen som föregick lagstiftningen sägs att staten inte ska bidra till att skapa faderlösa barn.⁶⁰ Det står dock även att många barn inte har fäder. Att inte ha en far anses vara mindre lyckosamt för ett barn vilket i utredningen anses motivera varför ensamstående kvinnor inte bör få tillgång till insemination i svensk sjukvård. Utredningen utgår från föräldraskap som tvåsam och heterosexuellt och kan på så sätt motivera att enbart vissa kvinnor ska få tillgång till vård.

Angående frågan om lesbiska pars tillgång till vård refererar utredningen till amerikanska studier som inte påvisar några skillnader för barn som växer upp i homosexuella respektive heterosexuella familjer.⁶¹ I rapporten motiveras lagstiftningen, som är till nackdel för lesbiska, att insemination kompenserar det heterosexuella samlaget och inte ska ses som en mänsklig rättighet. Det poängteras också att tillgång till en faders- och en modersfigur ligger i barnets intresse. Det är ett påstående som inte är vetenskapligt belagt men som utredarna anser vara avgörande för barnets hälsa.⁶²

I utredningen framstår mamma, pappa och barn som en föreställd gemenskap.⁶³ Lagstiftningen om insemination från 1985 förstärkte det heterosexuella imperativet i en social kontext då reproduktiv teknologi öppnade möjligheter för kvinnor att ta kontroll över sina kroppar, sin sexualitet och sin fertilitet samt i en kontext av att homosexuella tar form som samhällelig grupp och

kräver jämlika rättigheter.⁶⁴

Utredningen om en förändrad inseminationslagstiftning 2004

2004 presenterades ytterligare en utredning om lagstiftningen kring lesbiskt föräldraskap och insemination. I utredningen framhålls att man har valt att titta på frågan utifrån ett perspektiv av vad som är att betrakta som barnets bästa. Följande stycke behandlar denna senaste utredning som ligger till grund för den nya lagen om insemination 1 juli 2005.

Föräldraskap som tvåsamt och biologiskt

I 2004 års utredning sägs det ligga i barnets intresse att ha två juridiska föräldrar som ska förse barnet med ekonomisk, social och juridisk säkerhet. Det ideala antalet föräldrar fastställs till två, varken mer eller mindre. Det kan jämföras med exempelvis isländsk eller brittisk lagstiftning där en tredje person kan bli juridisk förälder till ett barn.⁶⁵ Idealet om två föräldrar implicerar att ensamstående inte är lämpliga som föräldrar trots att det alltid har funnits frivilligt eller ofrivilligt ensamstående som har varit föräldrar.⁶⁶ Frågan om lesbiska pars tillgång till assisterad befruktning ifrågasätter inte doktrinen om föräldraskap som tvåsamt. Ändringen av lagstiftningen som nekar ensamstående kvinnor tillgång till insemination föreslås inte.

I 2004 års skrivelse nämns även barnets rättighet till kunskap om sitt biologiska ursprung som en viktig källa till barnets hälsa. Konstruktionen av föräldraskap som i första hand biologiskt och föreställningen om ett obligatoriskt trauma för den som inte är i kontakt med sina biologiska föräldrar, speglar föreställningen om föräldraskap som primärt biologiskt. Att ge biologiskt föräldraskap företräde framför socialt föräldraskap döljer föräldraskap och familjebildning som frågor om val samt att biologiska relationer inte är deterministiska för familjerelationer.⁶⁷

Viljan att fastställa biologiskt faderskap – ibland

I 2004 års skrivelse om eventuell jämlik tillgång till insemination behandlas frågan om vem som ska betraktas som juridisk förälder till barnet. Den lagstiftning som föreslås skiljer på hur gifta heterosexuella och homosexuella som ingått partnerskap, ska betraktas som föräldrar. Medan en gift heterosexuell fader genom en så kallad faderskapspresumtion automatiskt betraktas som barnets juridiska far trots att han inte är barnets biologiska far, anses en motsvarande presumtion för den lesbiska kvinnans partner vara otillfredsställande.⁶⁸ En sådan presumtion skulle innebära att det biologiska faderskapet inte skulle kunna fastställas för barn tillkomna genom insemination genomförd utanför

svensk sjukvård, däremot skulle den icke-biologiska mamman alltid kunna väcka talan om att barnet inte är hennes. I skrivelsen föreslås att partners moderskap ska fastställas genom bekräftelse eller dom, så som det fungerar för heterosexuella sambor.⁶⁹

I åtskillnaden mellan make och partner vävs på ett komplext sätt föreställningar om föräldraskap, biologi och genus samman. Juridiskt betraktas i utredningen föräldraskap för partner men inte för make som avsaknad av biologiska band. Det anses kunna resultera i att partnern avsäger sig sitt moderskap. Detta är rimligtvis fallet för både make och partner vid insemination. I skrivelsen sägs att en moderskapspresumtion för ett lesbiskt par som ingått partnerskap inte är aktuell då en sådan skulle omöjliggöra för svenska myndigheter att eftersöka en biologisk far. När ett barn har två juridiska föräldrar kan inte en undersökning om en tredje möjlig förälder initieras av svenska myndigheter eller den biologiska fadern själv. Det ska poängteras att detta gäller myndigheters och den biologiska faderns möjlighet att initiera en utredning, inte barnets möjlighet att göra detsamma. Att myndigheterna inte kan eftersöka en biologisk far då en faderskapspresumtion automatiskt gör en make till barnets juridiska förälder, anses inte förhindra en faderskapspresumtion. I fallet med ett heterosexuellt gift par som genomför en insemination är man juridiskt sett inte bekymrade över att kunna eftersöka en biologisk pappa till barnet eller att kunna försäkra den biologiska faderns rätt till sitt barn. Man förutsätter också att heterosexuella inte praktiserar insemination utomlands eller privat. Svenska myndigheter understryker vikten av möjligheten att fastställa biologiskt faderskap till ett barn om dess föräldrar är lesbiska men inte om de är heterosexuella.

Ett möjligt sätt att tolka det ojämliga lagstiftningsförslaget förefaller vara att vikten av biologiskt faderskap kan bytas ut och ersättas med kön. När en biologisk far byts ut mot en annan man förblir genusrelationerna i familjen intakta och att fastställa ett biologiskt faderskap anses inte ligga i myndigheternas intresse. När den biologiska fadern byts ut mot en kvinna, blir möjligheten att fastställa faderskap en central juridisk fråga. Biologi upphör att ha betydelse när "rätt" genusrelationer upprättas och reproduceras i icke-biologiskt föräldraskap. lesbiskt föräldraskap står dock i konflikt med heterosexuell familjeideologi.

Kärnfamiljsideal och en obligatorisk man och far i varje familj återskapas och förstärks i utredningen om förändring av svensk inseminationslagstiftning. Det avspeglas när det i rapporten föreslås att det ska vara juridiskt möjligt att fastslå en spermadonators biologiska faderskap i familjer utan män. Föräldraskap som i första hand heterosexuellt avspeglas också i utredningen då det föreslås ett lagförslag som säger att om lesbiska ges tillgång till assisterad be-

fruktning inom svensk sjukvård så ska de prioriteras lägre än heterosexuella som söker samma vård samt inte få statlig finansiering.⁷⁰

Faderskap i fokus

Hur skrivelsen utformas, vilka frågor som anses viktiga att diskutera och utreda när en jämlik behandling av heterosexuella och homosexuella par vid insemination, är beroende av hierarkiska uppfattningar och värderingar om kön.

Idag inseminerar sig både ensamstående kvinnor och lesbiska par utanför svensk sjukvård, privat eller utomlands.⁷¹ Praktiken har ökat under de senaste åren och de ger inte svenska myndigheter någon möjlighet att eftersöka biologiskt faderskap till barn utan fäder.

Utredningen om adoption från år 2001 säger att genom att ge lesbiska kvinnor tillgång till assisterad befruktning på svenska sjukhus, skulle möjligheten att försäkra sig om kvinnors hälsa öka. Det skulle då vara möjligt att kontrollera att sperman inte är sjukdomssmittad.⁷² I skrivelsen år 2004 är frågan om ett ökande antalet kvinnor som genomför insemination utomlands eller privat och deras hälsa, i fokus. I utredningen föreslås att då lesbiska par söker sig utomlands för insemination ska bara den gravida mamman anses vara juridisk förälder till barnet. Den andra kvinnans juridiska moderskap kan fastställas genom adoption och barnets far kommer eftersökas.⁷³ Eftersom Sverige är det enda land där spermadonatorer inte får vara anonyma är det i princip omöjligt att hitta en biologisk far vid insemination utomlands. Det innebär att ett barn till ett lesbiskt par som ingått partnerskap, efter insemination utomlands, enbart kommer ha en juridisk förälder. Att fastställa faderskap anses av myndigheterna viktigare än att barnet automatiskt får två juridiska föräldrar. 2004 års förslag gör det komplicerat för lesbiska som vill skaffa barn på privat väg samtidigt som de inte förslås få samma tillgång till svensk sjukvård som heterosexuella. Skrivelsen som ligger till grund för ändring av inseminationslagstiftning som började gälla 1 juli 2005 fokuserar på fastställande av faderskap och mäns rätt till familj, inte kvinnors hälsa eller barns säkerhet med två juridiska föräldrar. I skrivelsen återskapas en heterosexuell normativitet som kan ha som konsekvens att det blir juridiskt svårare för lesbiska par att skaffa barn.

Konstruktionen av fadern är central i den moderna nationalstaten i termer av vad som konstituerar en familj och ägande. Staten spelar en avgörande roll i regleringen av faderskap.⁷⁴ ”Nya” familjebildningar och ny reproduktiv teknologi hotar manlig och statlig kontroll över familj, reproduktion och kvinnlig sexualitet. Skrivelsen som ligger till grund för den nu genomförda lagändringen återskapar det heterosexuella föräldraskapet som norm. Faderns rättigheter anses vara viktigare än både kvinnors hälsa och barns intressen av att ha

åtminstone två juridiska föräldrar.

Sammanfattning

Den historiska och nutida juridiska och politiska förståelsen av vem som ska ha tillgång till assisterad befruktning i form av insemination inom svensk sjukvård, är laddad med sociala normer och föreställningar kring vad som konstituerar en familj och föräldraskap samt hur detta implicerar föreställningar om kön och sexualitet.

Uppfattningen om föräldraskap som heterosexuellt och företrädesvis en fråga om biologiska band, återspeglas i lagstiftning kring homosexuellas rättigheter. I utredningar om rätten att ingå partnerskap och adoptera barn framställs heterosexuell kärlek och föräldraskap som det normala och goda.

I den juridiska historien kring insemination framträder ”familjen” som heterosexuell samt föräldraskap som tvåsam, heterosexuellt och företrädesvis en fråga om biologi. Lesbiska par har fram till 1 juli 2005 inte haft laglig tillgång till medicinsk behandling. Möjliga förändringar i familjemönster som skapats genom reproduktiv teknologi har förhindrats juridiskt. Den första lagstiftningen som reglerade insemination 1985 var diskriminerande mot lesbiska och stiftades samtidigt som insemination blev en allt vanligare förekommande praktik samt då homosexuella kom att betraktas som en samhällelig minoritet i svensk lagstiftning. Lagstiftningen implicerar också specifika nationella värderingar av kön: faderskap och faders rättigheter ges juridisk prioritet.

Den nyligen genomförda lagändringen om lesbiskas tillgång till insemination enligt svensk lagstiftning formas av olika prioriteringar som uppvisar ett komplext mönster i fråga om föräldraskap, biologi och kön. Skrivelsen som ligger till grund för lagändringen 2005 ger prioritet till frågor som utgår från föräldraskap som könat och tvåsam samt vikten av biologiskt ursprung, det goda i heterosexualitet och faders rättigheter. Betydelsen av att juridiskt kunna fastställa biologiskt faderskap anses vara mindre betydelsefullt i en familj med heterosexuella genusrelationer. Heterosexuellt och homosexuellt juridiskt föräldraskap vid insemination är föremål för särslagstiftning. Biologiskt föräldraskap ges prioritet framför socialt: faders rättigheter anses juridiskt viktigare än kvinnors hälsa eller att förse varje barn med mer än en juridisk förälder. Statens intresse i vem som ska ha tillgång till assisterad befruktning inom svensk sjukvård relaterar till lagar och sociala praktiker som baseras på en obligatorisk manlig närvaro i familjer. Den förändrade inseminationslagstiftningen fortsätter att neka ensamstående kvinnor vård.

Lagändringen som ger lesbiska viss tillgång till insemination vid svenska offentliga sjukvårdsinrättningar illustrerar en konflikt mellan krav på antidiskrimineringslagstiftning och en familjelagstiftning som implicit är

heterosexistisk och därmed diskriminerande. Genom att återskapa heterosexu-
alitet som familjelivsideal har det nu genomförts en lagstiftning om insemina-
tion som reproducerar uppfattningen om föräldraskap som biologi, hetero-
sexuellt och tväsamt samt som prioriterar mäns intressen framför kvinnors.

Noter

- ¹ Stenholm & Strömberg 2004 s. 232.
- ² *Diskriminering inom det sociala området på grund av sexuell läggning*. 2004.
- ³ Collier 2001 s. 175.
- ⁴ Andreasson 2000.
- ⁵ Rydström 2001.
- ⁶ Dahl 2003.
- ⁷ Bryld 2001.
- ⁸ Dunne 2000.
- ⁹ Persson 2002.
- ¹⁰ Shanley 2002, Robinson 1997.
- ¹¹ Bulter 1990 s. 30.
- ¹² Ibid.
- ¹³ Collier 2001 s. 175.
- ¹⁴ Calhoun 2000 s. 140 f.
- ¹⁵ Ibid. s. 154.
- ¹⁶ Ibid. s. 148 ff.
- ¹⁷ Calhoun 2000 s. 159, Shanley 2002.
- ¹⁸ Bergman & Hobson 2002 s. 102 f.
- ¹⁹ Hearn 2002 s. 263 f.
- ²⁰ Hearn 2002 s. 254 f.
- ²¹ Bergman & Hobson 2002.
- ²² Ibid. s. 96.
- ²³ Ibid. s. 95 f.
- ²⁴ Ibid. s. 117 f.
- ²⁵ Hearn 2002 s. 255.
- ²⁶ Ibid. s. 113, 123.
- ²⁷ Bergman & Hobson 2002 s. 103.
- ²⁸ Hearn 2002 s. 103. Se även Shanley 2002 s. 47.
- ²⁹ Andreasson 2000 s. 39. Se även Rydström 2001.
- ³⁰ Katz 1995 s. 60.
- ³¹ Ibid. s. 146.
- ³² Andreasson 2000 s. 43.
- ³³ Ibid. s. 45.
- ³⁴ Ibid. s. 55.
- ³⁵ *Partnerskap. Betänkande av partnerskapskommittén*. 1993.
- ³⁶ *Barn i homosexuella familjer*. 2001.
- ³⁷ Andreasson 2000 s. 53.
- ³⁸ *Partnerskap. Betänkande av partnerskapskommittén*. 1993 s. 11.
- ³⁹ Ibid. s. 13.
- ⁴⁰ Ibid. s. 19.
- ⁴¹ Calhoun 2000 s. 150.
- ⁴² Ibid. s. 153.

- ⁴⁵ Persson 2002 s. 29.
- ⁴⁴ *Partnerskap. Betänkande av partnerskapskommittén*. 1993 s. 112.
- ⁴⁵ *Barn i homosexuella familjer*. 2001 s. 333.
- ⁴⁶ *Ibid.* s. 335.
- ⁴⁷ *Ibid.* s. 344.
- ⁴⁸ *Ibid.* s. 332.
- ⁴⁹ *Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella*. 2004 s. 35f.
- ⁵⁰ *Barn genom insemination* 1983 s. 31.
- ⁵¹ *Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella*. 2004 s. 39.
- ⁵² *Barn i homosexuella familjer*. 2001 s. 170 f.
- ⁵³ *Barn genom insemination*. 1983 s. 32.
- ⁵⁴ Bergman & Hobson 2002 s. 107.
- ⁵⁵ *Barn i homosexuella familjer*. 2001 s. 168.
- ⁵⁶ *Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella*. 2004 s. 39.
- ⁵⁷ *Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella*. 2004 s. 39.
- ⁵⁸ *Barn genom insemination*. 1983 s. 17.
- ⁵⁹ *Ibid.* s. 15.
- ⁶⁰ *Ibid.* s. 70.
- ⁶¹ *Ibid.*
- ⁶² *Ibid.* s. 71.
- ⁶³ Hearn 2002 s. 264.
- ⁶⁴ Bryld 2001.
- ⁶⁵ *Barn i homosexuella familjer*. 2001 s. 344.
- ⁶⁶ Bergman & Hobson 2002.
- ⁶⁷ Calhoun 2000 s. 149, 157.
- ⁶⁸ *Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella*. 2004 s. 55.
- ⁶⁹ *Ibid.*
- ⁷⁰ *Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella*. 2004 s. 75f.
- ⁷¹ *Barn i homosexuella familjer*. 2001 s. 333.
- ⁷² *Ibid.* s. 336.
- ⁷³ *Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella*. 2004 s. 70f.
- ⁷⁴ Hearn 2002 s. 251.

Litteratur

- Andreasson, M.: "Samhällsfara eller samhällsgrupp. Riksdagens syn på homo- och bisexuella"
Andreasson, M (red): *Homo i folkhemmet. Homo- och bisexuella i Sverige 1950–2000*.
Göteborg 2000.
- Barn genom insemination*. (SOU 1983:42) Stockholm 1983.
- Barn i homosexuella familjer*. Del A. (SOU 2001:10) Stockholm 2001.
- Bergman, H. & Hobson, B.: "Compulsory fatherhood : the coding of fatherhood in the
Swedish welfare state" i Hobson, B (red) *Making men into fathers : men, masculinities
and the social politics of fatherhood*. Cambridge 2002.
- Bryld, M.: "The infertility clinic and the birth of the lesbian" i *The European Journal of Women's
Studies*. Vol. 8 (3) s. 299–312. London 2001.
- Butler, J.: *Gender trouble*. London 1990.
- Calhoun, C.: *Feminism, the family, and the politics of the closet : lesbian and gay displacement*.
Oxford 2000.
- Collier, R.: "Straight families, queer lives? Heterosexual(izing) family law" i Stychin, C &
Herman, D (red) *Law and sexuality : the global arena*. Minneapolis 2001.

- Dahl, U.: "Inseminationsfrågan som kom bort" i *bang*, No. 1 s. 15 ff. Stockholm 2003.
Diskriminering inom det sociala området på grund av sexuell läggning. Regeringens proposition 2004/05:22. Tillgänglig på www.regeringen.se. Hämtad 2004-11-17.
- Dunne, G.A.: "Opting into motherhood : lesbians blurring the boundaries and transforming the meaning of parenthood and kinship" i *Gender and Society* Vol. 14 No. 1 s.11-35. London 2000.
- Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella*. (Ds 2004:19) Stockholm 2004.
- Hearn, J "Men, fathers and the state: national and global relations" i Hobson, B (red) *Making men into fathers : men, masculinities and the social politics of fatherhood*. Cambridge 2002.
- Katz, J.: *The invention of heterosexuality*. New York 1995.
- Partnerskap. Betänkande av partnerskapskommittén*. (SOU 1993:98) Stockholm 1993.
- Persson, A.-K.: *De (o)begripliga familjerna. En diskursanalys av SOU 2001:10* Barn i homosexuella familjer. Uppsats, Centrum för genusvetenskap, Lunds universitet. Lund 2002. Tillgänglig på www.theses.lub.lu.se/undergrad/. Hämtad 2004-11-17.
- Robinson, B.E.S.: "Birds do it. Bees do it. So why not single women and lesbians?" i *Bioethics*. Vol. 11 No. 3-4 s. 217-227. Oxford 1997.
- Rydström, J.: *Sinners and citizens : bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950*, Ak. avh. Stockholm 2001.
- Shanley, M.L.: *Making babies, making families : what matters most in an age of reproductive technologies, surrogacy, adoption and same-sex and unwed parents*, Boston 2002.
- Stenholm, S. & Strömberg, C.: *Homofamiljer: guide i praktiska, juridiska och ibland absurda frågor för homosexuella som vill ha barn*, Stockholm 2004.

Summary

This article investigates how regulation of donor insemination in Swedish law relates to norms regarding concepts of family, parenthood, sexuality and gender. The legal history of insemination, as well as the legal history of regulating homosexuality, is approached using material from government commissions of inquiry. Particular attention is given to the question of who, according to sexuality, has legal access to insemination.

The legal history of insemination and the first legal regulation of 1985 rest on the assumption that family is heterosexual and parenthood are two-some and primarily biological. It also entails gender relations of parenthood: fatherhood is considered essential and rights of fathers are given legal priority. The legislation was initiated at a time when the rights of homosexuals became a political concern and reproductive technology became more common. In general, laws concerning homosexual family life, such as civil partnership and rights of adoption, are made in comparison to a heterosexual love and family as normal.

The new legislation of 2005 regarding insemination gave lesbian couples legal, but not equal, access to insemination. Priority is given to the notion of parenthood as gendered and twosome; biological origin and the legal rights of fathers. Authorities' ability to determine biological fatherhood is considered important when lesbian couples get access to assisted fertilization. This is not

a concern for couples that are married rather than being civil partners. The identity of the biological father ceases to matter when there is a male father figure to fit into the parental relations. This is written into law by differentiating the legal position of married heterosexuals and lesbian couples in civil partnerships. Priority is given to biological fatherhood rather than social parenthood. The present legislation regarding insemination reproduces the family as heterosexual, as well as producing an ideal of a male presence in families.

Petra Nordqvist är fil.kand. i genusvetenskap och fil.mag. i sociolog med examina från Lunds universitet. För närvarande studerar hon en mastersutbildning i Women's Studies vid University of York, England. Hennes tidigare forskningsintressen har varit diskursiva gränsdragningar inom fälten gestaltningar av mutor och moral i arbetslivet och personliga assistenters arbetsbeskrivningar. Huvudsakliga teoretiska intresseområden är feministisk sociologisk teori, queer-teori och gay and lesbian theory.

The essay "Assisted Fertilization. Swedish Historical and Present Legal Accounts of Insemination and Homosexuality" is also available in English. For copy contact petranordqvist@yahoo.se.